

Zdzisław Włodarczyk

Konferencja naukowa "400-lecie sióstr bernardynek na ziemi wieluńskiej", Wieluń, 9-10 V 2012 r.

Hereditas Monasteriorum 1, 335-338

2012

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

Drugie wydanie pracy H. E. Wyczawskiego, *Przygotowanie do studiów w archiwach kościelnych*, poprawione i uzupełnione pod redakcją ks. T. Moskała i o. A. K. Sitnika OFM, ukaże się jeszcze w tym roku (2012) w wydawnictwie Calvarianum.

Zdzisław WŁODARCZYK

Kolegium Nauczycielskie w Wieluniu

Konferencja naukowa 400-lecie siostr bernardynek na ziemi wieluńskiej, Wieluń, 9–10 V 2012 r.*

7 IX 1612 r. arcybiskup gnieźnieński Wojciech Baranowski, przychylając się do próśb Anny ze Sroczyca Koniecpolskiej, zezwolił na utworzenie klasztoru żeńskiego w Wieluniu. Nieco wcześniej fundatorka nabyła w mieście kilka parcel, na których z końcem 1612 r. murator Jerzy Hoffman rozpoczął prace budowlane. Ostatecznie do nowo powstałego kompleksu wprowadziły się bernardynki, pochodzące głównie z konwentu warszawskiego. Wieluńskie zgromadzenie, uposażone hojnie przez Koniecpolską, zostało potwierdzone przywilejem króla Zygmunta III Wazy wystawionym 26 III 1615 r.¹ Tak rozpoczęła się 400-letnia obecność bernardynek w Wieluniu i na ziemi wieluńskiej. Na przestrzeni kilkuset lat – od chwili powstania klasztoru – panny (tak bowiem miejscowa społeczność nazywa siostry) głęboko wpisały się w duchową historię lokalnego Kościoła i samego Wielunia. Stały się trwałym elementem religijnego i kulturowego krajobrazu miasta, wspólnie z nim przeżywały chwile świetności, czasy grozy i prześladowań.

Obchody roku jubileuszowego stały się okazją do zorganizowania sesji naukowej poświęconej przeszłości zgromadzenia, aspektom prawnym funkcjonowania wspólnoty oraz kompleksowi zagadnień związanych z szeroko rozumianą duchowością bernardyńską. Jej organizatorami, wraz z szacownymi Jubilatkami, były Wieluńskie Towarzystwo Naukowe oraz Muzeum Ziemi Wieluńskiej, które jednocześnie użyczyło swych pomieszczeń na potrzeby zarówno sesji, jak i wystawy poświęconej zgromadzeniu. Warto dodać, że miejsce obrad – pomieszczenia muzealne – znajduje się w dawnym klasztorze bernardynek.

Patronat honorowy nad konferencją zgodzili się objąć: J.E. ks. abp metropolita częstochowski Wacław Depo, o. Jarosław Kania – minister prowincjalny Prowincji Niepokalanego Poczęcia NMP OFM (bernardyni), o. Izidor Matuszewski – generał zakonu św. Pawła Pierwszego Pustelnika, ks. biskup

* Praca naukowa finansowana w ramach programu Ministra Nauki i Szkolnictwa Wyższego pod nazwą „Narodowy Program Rozwoju Humanistyki” w latach 2012–2016. Scientific work financed by the Ministry of Science and Higher Education under the name of the “National Programme for the Development of Humanities” in the years 2012–2016.

1 Zmiennymi losami wieluńskiego klasztoru zajmowali się dotychczas: W. PUGET-TOMICKA, *Kościół i klasztor panien bernardynek w Wieluniu*, „Kwartalnik Architektury i Urbanistyki”, 8, 1963, 1, s. 41–60; S. ZABRANIAK, *Wieluński ośrodek kościelny w okresie staropolskim*, Lublin 2007; Z. WŁODARCZYK, *Spór między parafią ewangelicko-augsburską w Wieluniu a właścicielami manufaktury sukienniczej w pierwszej połowie XIX w.*, „Rocznik Wieluński”, 8, 2008, s. 77–88; W. JORDAN, *Panien bernardynek sprawy artystyczne. O wystroju dawnego kościoła ss. Bernardynek w Wieluniu*, „Rocznik Wieluński”, 9, 2009, s. 29–68; H. ŻEREK-KLESZCZ, *Przestrzeń miejska i jej przemiany w końcu XVI–XVIII w.*, [w:] A. SZYM-CZAK (red.), *Wieluń. Monografia miasta*, t. 1, Łódź-Wieluń 2011, s. 265–368.

Bronisław Bernacki – ordynariusz diecezji odesko-symferopolskiej, ks. prałat Marian Stochniałek, ks. prof. Jan Związek, Andrzej Stępień – starosta wieluński oraz Janusz Antczak – burmistrz Wielunia.

Gości powitał prezes WTN, Tadeusz Olejnik, który wskazał cele, jakie przyświecały inicjatywie zorganizowania sesji naukowej. Rocznica i związane z nią wydarzenia są okazją do pogłębienia wiedzy o klasztorze bernardynek w Wieluniu. Intencją organizatorów konferencji było stworzenie zachęty zarówno dla środowiska miejscowych regionalistów, jak i dla badaczy zainteresowanych poznawaniem dziedzictwa klasztornego do dalszych studiów nad przeszłością tej wspólnoty. Mówca zapewnił, iż jednym z realnych efektów konferencji będzie tom studiów poświęconych zgromadzeniu.

Właściwego otwarcia obrad dokonał ks. prałat Marian Mermer – dziekan regionu wieluńskiego. Poślikując się słowami bpa Aleksandra Kaszkiewicza, zaakcentował szczególną rolę zgromadzenia, stanowiącego duchowe zaplecze Kościoła, wspierające go jakże potrzebną modlitwą. Dla licznej rzeszy wiernych z Wielunia i okolic były i są szanowne Jubilatki od kilku wieków przewodniczkami w wierze.

W części merytorycznej jako pierwszy wystąpił ks. Jan Związek (*Z dziejów klasztoru Sióstr Bernardynek w Wieluniu*). Jako że fundacja związana była z rodziną Koniecpolskich, przedstawił biografie ich przedstawicieli, zwłaszcza mniej znanego Przedbora, bohaterskiego rycerza Rzeczypospolitej. W dalszej części wystąpienia prelegent skupił się na kilku kluczowych kwestiach związanych z dziejami wspólnoty: zabiegach mających na celu stworzenie materialnych podstaw funkcjonowania, łączących się z tym sporach majątkowych (również z duchowieństwem), a także estymie, jaką cieszyły się siostry wśród okolicznej szlachty, co manifestowane było choćby doraźnym wsparciem borykającego się z rozlicznymi brakami konwentu. Nie mniej chlubną kartą w dziejach zgromadzenia była pomoc niesiona oddziałom powstańczym w 1863 r., zwłaszcza rannym. Rosyjskie służby informowały przełożonych o nocnych wyjazdach sióstr czy wytwarzaniu środków opatrunkowych na użytek „buntowników”.

S. Weronika Nowak (*Anna ze Sroczyńca Koniecpolska – założycielka klasztoru Sióstr Bernardynek w Wieluniu*) przybliżyła sylwetkę fundatorki i pierwszej przełożonej zgromadzenia. Doświadczona wieloma życiowymi kłękami, postanowiła poświęcić się Bogu na sposób praktykowany w jej środowisku – ufundować klasztor i wstąpić do niego. Mimo nie najlepszego zdrowia podjęła intensywne starania o realizację swego projektu. Nie dane jej było cieszyć się owocami swej pracy – zmarła osłabiona długotrwałą chorobą. Dzieło s. Anny godnie przejęły jej następczynie. Podsumowując, s. Weronika zwróciła uwagę na bogate życie wewnętrzne Koniecpolskiej, która ufała całkowicie Bogu i wiernie wypełniała Jego wolę.

Trzeci referat wygłosił Zdzisław Włodarczyk (*Dzieje klasztoru Sióstr Bernardynek pod zaborem pruskim i w Księstwie Warszawskim*). Lata 1793–1815 to czas wielkiej próby dla zgromadzenia. Po utracie niepodległości i przejściu pod panowanie pruskie siostrom przyszło żyć w zmienionych, niesprzyjających warunkach. Władze zaborcze obłożyły posiadłości zakonne wysokim podatkiem, sięgającym połowy przychodów, a po klęsce powstania kościuszkowskiego i trzecim rozbiorze skonfiskowały je. Paradoksalnie zakonnice dzierżawiły od Prusaków dobra w Gaszynie, które poprzednio były ich własnością. Restrykcyjne przepisy ograniczały przyjęcia do zakonnego nowicjatu. Sytuacja nie poprawiła się po utworzeniu Księstwa Warszawskiego, którego władze, zwłaszcza administracja lokalna, stwarzały wiele przeszkód w funkcjonowaniu poszczególnych zgromadzeń. *Druga księga kroniki ss. Bernardynek wieluńskich*, na której w dużej mierze oparł się prelegent, stanowi świadectwo głębokiej wiary w boski providencjalizm. Nie opuszcza ona piszących nigdy. Nawet w chwilach kłęk elementarnych, których los nie szczędził siostron, kiedy zmuszone były kupować zboże i paszę, ponieważ nie mogły ich wyprodukować we własnym folwarku. Wszystko to łączy się z nieustanną troską o utrzymanie w dobrym stanie zabudowań klasztornych i gospodarstwa. Trudny dla klasztoru

okres, jak można określić czasy na przełomie XVIII i XIX w., stanowił preludium do jeszcze gorszych doświadczeń, których zgromadzeniu nie szkodziło XIX stulecie.

Jan Książek (*Klasztor Sióstr Bernardynek w latach I wojny światowej i w Polsce Odrodzonej*) omówił niektóre zagadnienia dotyczące dziejów klasztoru w latach 1914–1939. Podkreślił, że to właśnie siostry z Wielunia, Gertruda Ciołkiewicz i Leonia Lewicka, przybyłe do Łowicza latem 1909 r., rozpoczęły starania o rewindykację zdewastowanych obiektów². Okres I wojny światowej przyniósł konfiskatę dzwonów kościelnych na potrzeby maszyny wojennej. Nowe dzwony otrzymał klasztor w 1927 r. jako dar mieszkańców Wielunia. Umieszczono je wtedy na prowizorycznej drewnianej konstrukcji, a z czasem wzniesiono dla nich, istniejącą do dziś, dzwonnice. Podane, często w anegdotycznej formie, barwne informacje wzbudziły żywe zainteresowanie słuchaczy.

W trakcie przerwy dokonano otwarcia wystawy poświęconej dziejom klasztoru bernardynek. Zgromadzone ekspozyty pochodzą z zbiorów Muzeum Ziemi Wieluńskiej oraz z klasztoru wieluńskiego. Z dużym zainteresowaniem zwiedzających spotkały się zwłaszcza aparaty kościelne i wota.

Po przerwie wystąpił Tadeusz Olejnik (*Kościół i klasztor Sióstr Bernardynek w Wieluniu w latach wojny i okupacji niemieckiej*), który zapoznał słuchaczy ze skomplikowanymi losami zarówno całej wspólnoty, jak i poszczególnych sióstr w trudnych latach 1939–1945. Nie wszystkie z nich wróciły do Wielunia po wojennej tułaczce – podobnie jak całe duchowieństwo poddane były szczególnie srogim restrykcjom ze strony okupanta. Obozy przy ul. Łąkowej w Łodzi czy w Bojanowie i Poznaniu to część wojennej gehenny wieluńskich bernardynek. Sam obiekt pełnił w tym czasie funkcje odbiegające od właściwego znaczenia: zamieniony przez władze hitlerowskie na magazyn, niszczał pozbawiony właściwej opieki.

W atmosferę PRL-u przeniósł zebranych o. Aleksander Sitnik (*Kościół i klasztor Sióstr Bernardynek w latach 1945–1989*), przedstawiając dzieje klasztoru w latach 1945–2002 (nastąpiła tu zmiana w stosunku do tytułu referatu). Już na samym początku, po powrocie do klasztoru, siostry spotkało nieszczęście, jakim był huragan w lipcu 1945 r. Trudności nie oszczędziły zakonnicom komunistyczne władze: konfiskata ziemi, zwierząt, nękanie uciążliwymi podatkami – wszystko to nie wyczerpuje listy szyszan, z którymi musiały się uporać. Pomoc płynąca ze środowisk katolickich (USA, Niemcy), przy własnej woli działania i pracowitości, pozwoliła dokonać remontów i polepszyć warunki bytowania.

Ks. Stanisław Urbański (*Życie duchowe wieluńskiego klasztoru Sióstr Bernardynek*) jako pierwszy wprowadził słuchaczy w złożony świat duchowości bernardyńskiej. S. Maria Elżbieta Mińska (przybyła z Krakowa przełożona w latach 1909–1917), której kronika stanowiła podstawę wystąpienia, przywiązywała dużą wagę do osobistej pobożności i emocjonalnego przeżywania wiary. Centralnym elementem jej duchowości był krzyż, związane z nim cierpienie miało sens odkupieńczy. Autorka kroniki szukała wsparcia w dziele przedstawiciela tzw. mistyki nadreńskiej Jana Taulera, gdzie odnaleźć można drogę do mistycznego zjednoczenia z Bogiem.

Czesław Gnitecki OFM (*Franciszkańska duchowość Sióstr Bernardynek*) przedstawił zwięzłą historię powstania zakonu franciszkanów, powiązania istniejące w „wielkiej franciszkańskiej rodzinie” oraz nietypowe dla tego rodzaju zgromadzeń początki klasztoru w Wieluniu. Następnie zajęł się związkami istniejącymi między spuścizną św. Franciszka a duchowością bernardyńską (pobożność eucharystyczna, chrystocentryzm, radykalizm ewangeliczny). „Biedaczyna z Asyżu” nie był jedynym, który

2 Nie było to pierwsze tego typu wydarzenie: to właśnie siostry z wieluńskiego klasztoru, które przybyły do Łowicza w latach 1678–1679, przyczyniły się do powtórnej fundacji tamtejszego zgromadzenia. Nie jest to jedyny przykład związków łączących obydwie te ośrodki, A. E. KĘDRACKA, *Dzieje łowickich bernardynek 1650–2000*, Łowicz 2000.

wywarł wpływ na duchowość bernardyńską, ważne miejsce zajmowały i zajmują św. Klara i św. Elżbieta Węgierska.

W drugim dniu obrad o. Tytus Fułat (*Status prawny Sióstr Bernardynek*) zapoznał słuchaczy z podstawami terminologii prawniczej oraz zasadniczymi aktami prawnymi regulującymi funkcjonowanie wspólnoty, nie tylko wewnątrz Kościoła.

S. Teresa Wiśniewska (*Przygotowanie do życia zakonnego*) przybliżyła zebranych główne założenia oraz przebieg formacji zakonnej (wzorem był macierzysty klasztor wieluński). Prelegentka w przystępny sposób scharakteryzowała i opisała poszczególne etapy formacji podstawowej: aspirantury, postulatu, nowicjatu, profesji czasowej, a następnie zapoznała słuchaczy z formacją ciągłą. W wystąpieniu nie zabrakło informacji o warunkach, jakie musiały spełniać zgłaszające się do klasztoru kandydatki, w tym o posagu, egzaminach itp.

Wisława Jordan (*Walory artystyczne i architektoniczne kościoła i klasztoru Sióstr Bernardynek w Wieluniu*) omówiła architekturę kościoła – konstrukcji o prostej jednonawowej przestrzeni z trzema przęsłami oraz płytkim prezbiterium. Po jego przeciwnej stronie znajdował się chór, wsparty na dwóch filarach, posiadający połączenie z klasztorem. Jak stwierdziła prelegentka, budowla ta była przedmiotem licznych badań i na trwałe weszła do historii polskiej sztuki wczesnobarokowej. W tym samym kręgu tematycznym pozostawało wystąpienie ks. Bogdana Blajera (*Ołtarze i obrazy religijne w kościele i klasztorze Sióstr Bernardynek w Wieluniu*), który omówił bogaty wystrój wewnętrzny jako element tworzący prestiż fundacji. Zamierzenia artystyczne, choćby ze względu na ich koszty, były procesem długotrwałym (wykonawców szukano nierzadko w Krakowie) i wymagającym wsparcia licznych darczyńców.

Ks. Jacek Kapuściński (*Akta klasztoru Sióstr Bernardynek w Wieluniu w zbiorach Archiwum Archidiecezjalnego w Częstochowie*) zapoznał słuchaczy ze złożonymi losami spuścizny aktowej wytworzonej w wieluńskim klasztorze, której część znalazła się w zasobie kierowanego przez niego Archiwum Archidiecezjalnego w Częstochowie.

Ks. Cezary Jordan (*Losy kościoła Sióstr Bernardynek w Wieluniu po jego przejęciu przez parafię ewangelicko-augsburską w Wieluniu*) przybliżył słuchaczom dzieje kościoła klasztorowego, który na mocy decyzji władz Królestwa Polskiego, po przeniesieniu konwentu do zabudowań po skasowanym w 1819 r. klasztorze paulinów wieluńskich, na początku lat 20. XIX w. przekazany został powstałej wówczas parafii ewangelicko-augsburskiej w Wieluniu. W takim też charakterze pozostaje do dnia dzisiejszego. Zmieniali się natomiast użytkownicy zabudowań klasztornych, sąsiadujących bezpośrednio z kościołem. W początkach istnienia parafii wybudowano istniejącą do dzisiaj „pastorówkę”, w której mieściła się również ewangelicka szkoła elementarna.

Jako ostatni głos zabrał ks. prałat Zygmunt Wróbel (*Kapelania i kapelani Sióstr Bernardynek w Wieluniu*), kapelan bernardynek, który przedstawił genezę słowa „kapelania” i instytucji kapelanii oraz zaprezentował losy swoich poprzedników. Warto dodać, że ks. Wróbel wzbogacił swoje wystąpienie licznymi facecjami, związanymi z tematem referatu, co spotkało się z żywym zainteresowaniem słuchaczy.

Liczni mówcy zabierający głos w końcowym fragmencie konferencji (*Podsumowanie i zamknięcie obrad*) zwracali uwagę na walor poznawczy poszczególnych wystąpień, wyrażali opinię, że ważnym dopełnieniem konferencji winien być tom studiów zawierający wygłoszone referaty – będzie on stanowił istotny element wieluńskiej biblioteki regionalnej. Całość zakończyła msza święta koncelebrowana w kościele klasztornym Sióstr Bernardynek pod przewodnictwem J.E. ks. abpa metropolity częstochowskiego Wacława Depy.